

UDK 811.163.42'242'373.72

Izvorni znanstveni članak

Primljen 24.10. 2014.

Prihvaćen za tisak 22.10. 2015.

Zrinka Jelaska¹**Vesna Bjedov²**¹Sveučilište u Zagrebu²Sveučilište u Osijeku

Pogrješke ili promjene – ovladanost odabranim hrvatskim morfosintaktičkim sadržajima učenika završnoga razreda osnovne škole

Govornici hrvatskoga jezika razlikuju se u proizvodnji pojedinih riječi ili gramatičkih kategorija u svojem idiomu u odnosu na hrvatski standardni jezik. U ovomu će se radu istražiti kako učenici na kraju obaveznoga školovanja u pisanim zadacima poticane proizvodnje vladaju pojedinim izrazima koji se pojavljuju kao poteškoća i kod odraslih govornika.

Istraživanje je pokazalo da ispitani učenici u različitomu stupnju vladaju odabranim morfološkim jedinicama hrvatskoga standardnoga jezika. Jedan dio netočnih odgovora može se protumačiti kao propusti, drugi su jednostavno pogriješke, dijelom uzrokovane samim načinom ispitivanja, a neka različita rješenja moguće je tumačiti ne samo kao pogriješke, nego i kao tragove jezičnih promjena.

Ključne riječi: hrvatski jezik; standardni idiom; usvajanje materinskoga jezika; odstupanja, morfologija; morfosintaksa.

1. Uvod

Govornici svih jezika na svijetu usvajaju (bar jedan) materinski jezik tijekom djetinjstva, što znači da ih nitko ne mora njemu svjesno poučavati. Za razliku od različitih obiteljskih i zavičajnih idioma: dijalekata ili regiolekata kojima se ovladava usvajanjem jer su to organski idiomi na temelju kojih nastaje pojedinčev organski idiom, književnim ili standardnim idiomom ne može se ovladati samo usvajanjem, nego se neke njegove dijelove mora naučiti. Dakle, organski se idiom usvaja, dok

se standardnim idiomom ovladava. Ovladavanje standardnim idiomom po nekim svojim obilježjima nalikuje materinskomu idiomu, među ostalim time što su svi govornici ravnopravni, što on ne pripada drugima nego svojim izvornim govornicima (Jelaska 2013), što nema boljih izvornih govornika od onih kojima je to jedini ili glavni jezik od najranijega djetinjstva i tijekom školovanja (o pojmu izvornoga govornika vidi npr. u Medved-Krainović 2009, 2012; Matešić 2013). Po drugim svojim obilježjima ovladavanje standardnim idiomom nalikuje inim jezicima – svi ga donekle moraju učiti pa proizvodnja mora biti nadgledana sve dok njegovi govornici ne usvoje ono što su naučili. Bez svjesnoga usmjeravanja na izraz, dakle poučavanja riječima i strukturama te poticanom proizvodnjom u didaktičkoj sredini, izvorni govornici teško uspijevaju ovladati standardnim jezikom. To je osobito slučaj ako su njihovi izrazi u organskomu idiomu bitno drugačiji nego u standardnomu. Ovladavajući standardom, dijete postaje bar okomito dvojezična osoba, često okomito višejezična (više npr. u Pavličević-Franić 2011). Budući da se jezik otprilike s dvanaest godina automatizira, na kraju obveznoga školovanja, koje učenici u Hrvatskoj završavaju s četrnaest-petnaest godina, očekuje se ovladanost kodificiranom normom hrvatskoga jezika na fonološkoj, morfološkoj i sintaktičkoj razini.

Međutim, svi govornici hrvatskoga ne služe se standardnim idiomom u svim okolnostima kada bi trebali, nego proizvode nestandardne jedinice. Primjerice, u proizvodnji padežnih izraza u rečenici poteškoće mogu biti uporaba izraza bez prijedloga kad je potreban (npr. *u vezi nje* umj. *u vezi s njom*) ili s prijedlogom kada nije potreban (npr. *vozi se s autom* umj. *vozi se autom*), odabir nestandardnoga (izraza) prijedloga kada je prijedlog nužan (npr. *išao je sa tobom* umj. *s tobom*), ali i kada nije (npr. *išao je kod mame* umj. *išao je mami*), odabir nestandardnoga padežnoga izraza (npr. akuzativa *lagao me je* umj. dativa *lagao mi je*). Razlozi tim poteškoćama mogu biti uporaba neprikladnoga registra u određenoj situaciji, postojanje inačica koje se neuspješno natječu za odabir u govornikovu umu (npr. *podrijeklo* umj. *podrijetlo* ili *porijeklo*), općenito nedovoljna ovladanost standardom. Uzroci pogrješkama mogu biti i neprikladno normiranje (npr. uporaba povratnoga glagola *zahvaliti se* koji bi trebao značiti *odbiti*, a ne *reći hvala* kao prijelazni glagol *zahvaliti*, iako drugi povratni glagoli nemaju tako veliku značenjsku razliku u odnosu na istoizrazne prijelazne) ili neusvojivo (npr. razlikovanje dativnih od lokativnih pridjevskih navezaka u govorenju: *lijepomu* i *lijepome*). Katkada se u proizvodnji nestandardnih izraza kriju jezične mijene koja će u budućnosti dovesti do jezične promjene, odnosno nove norme. Njih se ne može jednostavno predvidjeti, ali se mogu naslutiti ako se propisana norma često ili u velikomu opsegu ne poštuje, posebno ako se to događa u pisanju, štoviše – u nadgledanoj proizvodnji u zadacima.

Naime, tijekom učenja novih jezičnih jedinica najjednostavnije je proizvoditi ih u pisanju, i to u zadacima koji su upravo na njih usmjereni jer je njih najlakše nadgledati. Teže je u pisanju sastavaka ili kakvih drugih otvorenih zadataka u kojima su učenici usmjereni (i) na sadržaj. Još ih je teže proizvoditi u govoru zbog znatno teže mogućnosti nadgledanja.

U ovomu će se radu istražiti kako učenici na kraju obaveznoga školovanja u nadgledanoj pisanoj proizvodnji vladaju odabranim morfološkim i (morfo)sintaktičkim jedinicama kojima je u standardu potrebno ovladati učenjem jer se razlikuju od učeničkoga organskoga idioma, odnosno od razgovornoga stila. Pokušat će se iz njihove poticane proizvodnje vidjeti koliko ih proizvodi očekivane točne oblike, koliko ih među prihvatljivim inačicama ili dubletama proizvodi jedinice višega, biranijega stila, a koliko neobilježenoga, svakodnevnijega. Normativno netočne oblike pokušat će se kategorizirati kao propuste, pogrješke i odstupanja.

1.1. Netočna jezična proizvodnja

Kako je organski idiom govornika hrvatskoga jezika različit od standardnoga, tijekom ovladavanja njime u učeničkoj se proizvodnji pojavljuju jedinice koje nisu jednake ciljanima. One se još prečesto zovu pogrješkama, iako su mnoge od njih odstupanja, a poneke od njih jesu ili bi trebale biti prihvaćene dvojnosti, tzv. dublete.

1.1.1. Propusti

Slično kao zatipci u pisanju, propusti su slučajne jezične pogrješke koje imaju uglavnom nejezične čimbenike, poput umora, rastresenosti, napetosti i slično (Jelaska 2005). Češće se pojavljuju i u jezičnoj proizvodnji novoga idioma tijekom ovladavanja, čak i u primanju, kada učenici kao nedovoljno iskusni govornici moraju istodobno nadgledati različite jezične razine i sve ostalo što bi morali i u materinjskom jeziku, primjerice dobro strukturiranje govora, najviše zbog straha od jezika. Njih učenik može smanjiti, ili primijetiti i samostalno ispraviti, u uvjetima kada može lakše nadgledati svoju proizvodnju, među ostalim i zato što ima više vremena, kao što je pisanje sastavaka, rješavanje zadataka usmjerenih na izraz koji zahtijevaju jezičnu točnost, kod sporijega ili pripremljenoga govora. Kako su im nejezične okolnosti glavni uzrok, propusti se tako i rješavaju: odmorom, opuštanjem, ublažavanjem ili uklanjanjem jezičnoga straha i drugih nepovoljnih afektivnih utjecaja.

1.1.2. Pogrješke

Proučavanje jezičnih jedinica koje ne odgovaraju ciljanomu idiomu tijekom razvoja istraživačkoga područja ovladavanja jezikom poznato je i kao proučavanje pogrješka, ili kao proučavanje grešaka¹. Međutim, o pravim bi se jezičnim pogrješkama moglo govoriti tek kada je završen jezični razvoj, ili pojedino njegovo razdoblje, i to u slučajevima kada su izvorni govornici mogli ovladati normom na temelju dovoljnoga unosa, dovoljne prilike za izravnim sporazumijevanjem u svim jezičnim djelatnostima u glotodidaktičkim uvjetima, uključujući prikladno poučavanje. Pogrješke bi tijekom ovladavanja jezikom bile samo ono što se tijekom proizvodnje može izbjeći pa bi to učenici trebali činiti, primjerice u pisanju svakodnevnih, najčešćih riječi poput *neću umj. neću, bjel, svjet umj. bijel, svijet*, posebno ako se pojavljuju u zadacima usmjerenima na izraz koje se dovoljno uvježbalo, poput *vidjeti ću umj. vidjet ću*.

1.1.3. Odstupanja

Tijekom ovladavanja standardnim idiomom prirodno je da se pojavljuju odstupanja – međujezične osebjnosti, jedinice koje se razlikuju od onih u ciljanomu idiomu (Novak 2002; Jelaska et al 2005; Jelaska 2007; Macan, Kolaković 2008). Pojavljuju se i u primanju, ali ih je u proizvodnji lakše uočiti. Primjerice kada učenik napiše *Budimfešta* umjesto *Budimpešta*, očito je da nije dobro ni čuo ime grada, ali je pogrješan izraz sasvim očit u pisanju.

Prijenosna odstupanja uzrokuju prijenos iz materinskoga ili ostalih idioma kojima tko (o)vlada(va), primjerice *gledo umj. gledao* ili *ić* umjesto *ići*, ili pak *bi umj. bih, bismo, biste*.

Razvojna odstupanja nastaju uslijed učenikove sposobnosti "jezične obrade na određenome stupnju ovladavanja jezikom te strategija kojima se učenik pritom koristi" (Medved-Krajnović 2009: 102), primjerice *prijatelj od moga brata umj. prijatelj moga brata* ili *vidjeo umj. vidio*.

¹ U engleskome se razlikuju samo propusti (*mistakes*) i odstupanja (*errors*), a često se i jedno i drugo prevodilo kao *greške*, odnosno *pogrješke* ili *pogreške* (v. npr. Novak Milić 2000). Starija i fonetska literatura odstupanja među ostalim najčešće naziva *greškama*, posebno u sintagmi 'sustav grešaka' jer je taj naziv uveo Petar Guberina prije četrdesetak godina.

Navođena odstupanja (Medved Krajnović 2010), koja se nazivaju i *poučavateljska odstupanja* (Jelaska 2012), nastaju uslijed neprikladna poučavanja, što znači da predstavljaju nepoželjna odstupanja za koja su odgovorni nastavnici, programi ili stavovi, odnosno nestvarna očekivanja onih koji poučavaju ili procjenjuju jezični razvoj učenika. Primjerice, *trebalo mu je sedam minuta pogoditi mrežu* umj. *trebalo mu je sedam minuta da pogodi mrežu* koje proizlazi iz straha od dakanja uslijed nedovoljnoga objašnjenja što ono uključuje.

Izvorna odstupanja (Gulešić-Machata, Udier 2008) nastaju uslijed unosa okoliše, odnosno susreta učenika s izvornim govornicima, poglavito učiteljima, koji se ne služe standardnim idiomom kada bi trebali ili bar ne njegovim visokim stilom, npr. *šta hoćeš* umj. *što hoćeš*. Tako učenici imaju smanjen unos normiranih oblika. Izvorna bi se odstupanja mogla smatrati vrstom prijenosnih, ili svojevrsne dvojnosti, o kojima se govori u nastavku teksta. Naime, neke jezične pojave koje kodificirana norma ne smatra standardnima pojedini kroatisti smatraju nižim stilom ili registrom standardnoga jezika (v. Matešić 2013).

Kao što se vidi, uzroci su odstupanjima različiti, neka su od njih neizbježna, no druga bi se trebala i mogla izbjeći kada se uvidi da se pojavljuju, a za treća je pitanje što su uistinu. Tijekom usvajanja organskoga idioma razvojna se odstupanja ne mogu izbjeći, štoviše: ona mogu biti i pokazatelj jezičnoga napretka (v. npr. Pavličević-Franić 2006; Jelaska 2012), za razliku od prijenosnih iz organskoga idioma, koja su na početku ovladavanja jezikom neizbježna, no s vremenom bi se trebala smanjivati do nestajanja, dok bi navođena uslijed neprikladna proučavanja trebalo posve ukloniti (ona se ne bi trebala ni pojavljivati). Izvorna odstupanja nastala uslijed izloženosti učiteljima koji odstupaju od propisane norme mogu se kretati od pogrješaka, prijenosnih odstupanja do dvojnosti (nižega stila) ili jezičnih promjena.

1.1.4. Dvojnosti

Katkada jezici imaju više od jedne prihvatljive jezične jedinice koje se usporedno rabe, a obje ili sve pripadaju normi. Mogu biti dvojnosti (dublete), trojnosti (triplete), koje su govornici slobodni birati. Obično je jedna neobilježena (npr. *porijeklo, dobrom*), a druga ili druge obilježene, bar čestotom ili biranijim stilom (npr. *podrijetlo, dobromu ili dobrome*).

Uzroci dvojnostima često su jezične promjene koje se po pojavljivanju mogu smatrati samo pogrješkama, potom odstupanjima, potom obilježenim dvojnostima, potom neobilježenima, a na kraju neke posve istisnu postojeće oblike. Primjerice takvi su sada u hrvatskome zamjenjivanje obavijesnijega sustava manje obavijes-

nim (poput tročlanoga priložnoga niza *kamo, kuda* i *gdje* jednočlanim ili zamjenjivanje tročlanoga sustava *ovaj, taj, onaj* dvočlanim zbog promijenjenih okolnosti komunikacije) ili prelazak rjeđih padežnih oblika u češće (poput *koristiti nešto* umj. *koristiti se čime*) te gubljenje padežnih oblika (poput *trima, četirima*) uslijed kretanje (hrvatskoga) jezika prema većemu stupnju analitičnosti. U svakomu slučaju, važno je razlikovati propuste, pogrješke, odstupanja, ali i inačice koje su dio norme.

1.2. Građa i ispitanici

Građa kojom se provjeravala ovladanosti odabranim gramatičkim jedinicama hrvatskoga standardnoga jezika učenika na završetku obaveznoga školovanja u ovom radu izdvojena je iz opsežnijega istraživanja provedenoga u lipnju 2012. u pet osnovnih škola u Osječko-baranjskoj županiji. Ispitivanje je provedeno na slučajnome uzorku od 269 učenika osmih razreda zadatcima u kojima su učenici trebali upisivati prihvatljive riječi i izraze.

Odabrani su normirani oblici i izrazi koje izvorni govornici ne proizvode uvijek kada bi trebali, iako su dio programa i poučavaju se izravno u školi. Da je riječ o primjetljivoj i duljoj pojavi, pokazuje činjenica da se zapažanja o poteškoćama s proizvodnjom tih jezičnih jedinica osim u pojedinim člancima pojavljuju i u gramatičkoj literaturi (normativnim gramatikama, jezičnim savjetnicima) jer ih govornici hrvatskoga proizvode dovoljno često da ih kroatistički radovi bar spominju, ako izravno na njih ne upozoravaju. To ujedno znači da su ih učenici mogli primati od odraslih poput učitelja, i to na svim školskim predmetima, pa time usvojiti čak i ako nisu prisutni u njihovu organskomu idiomu.

1.3. Način istraživanja

Učenička proizvodnja istraživanih oblika ispitala se metodološkim postupkom testiranja koje je obuhvatilo ukupno dvadeset i šest zadataka nadopunjavanja, odnosno zadataka konstrukcije (Mužić 1999). Dio primjera preuzet je iz udžbenika hrvatskoga jezika u višim razredima osnovne škole, odobrenima u školskoj godini 2011./2012., a dio je oblikovan na temelju primjera u navedenim u udžbenicima. U svakoj zadanoj rečenici nedostajala je riječ ili sintagma koja je u nominativnome obliku bila ponuđena ispod svake rečenice. Od učenika se u pisanoj uputi tražilo da zadanu riječ ili sintagmu uvrste u rečenicu u odgovarajućemu obliku te dodaju prijedlog ako je to gdje potrebno. Nije se izrijeком tražio određeni gramatički sadržaj (npr. instrumental društva, dativni prijedlog), niti su bili zadane gramatičke katego-

rije (npr. prezent). Zadatci su, dakle, bili poluotvoreni, neizravno su usmjeravali na određeni gramatički izraz, a bili su donekle i komunikacijski odabrani. Sam oblik zadatka omogućivao je nadgledanje vlastitoga znanja, što znači da su učenici mogli primijeniti naučeno znanje, koje nije nužno moralo biti usvojeno u govornoj proizvodnji, gdje je nadgledavanje teže provesti.

Ispitivanje je bilo sumativno – bilo je namijenjeno mjerenju postignuća, odnosno ovladanosti odabranim nastavnim sadržajima na kraju osnovnoškolskoga obrazovanja u lipnju 2012. Učenicima ovo testiranje nije bio unaprijed najavljeno niti su za potrebe ovoga istraživanja s učenicima uvježbavani gramatički sadržaji koji su se njime ispitivali.

Od svih je zadataka izdvojeno njih jedanaest koji se raščlanjuju u ovomu radu. Oni istražuju sposobnost potaknute proizvodnje prijedložnih izraza (*narukvica od čelika, ići k prijatelju, doći za mjesec dana*), besprijedložnih padežnih oblika (*lopta moga prijatelja, Markova bilježnica, doputovati vlakom, pisati olovkom, podcrtati dvjema crtama*) i različitih glagolskih oblika za osobe (*putovao bih, imali bismo, upisali biste*). Rezultati su prikazani kvantitativno (brojčano) i kvalitativno, na ukupnome uzorku prema kategorijama.

2. Rezultati

U ovomu će se poglavlju najprije u tablicama navoditi standardni oblici višega stila kojemu se izravno poučava u školama, potom ostali inačni oblici ili izvorna odstupanja, a na kraju kategorija ostalo, koja se neće razloženo navoditi u tablici, nego nakon nje izdvojena uz broj govornika koji su ju proizveli.

2.1. Gradivnost

Prijedlog *od* s genitivom, tvarni genitiv (genitiv materije), "označuje tvar od koje je što načinjeno, npr. *kuća od kamena, čaša od lijevanoga stakla, zavjesa od dima*" (Silić, Pranjković 2007: 205). Katkad se umjesto *od* rabi prijedlog *iz* koji uz genitiv ima više značenja, građa, sastav: *iz čelika, iz željeza* i sl. jedna je od njih, ali Raguž, (1997: 124) navodi da jezična norma tu traži prijedlog *od* (*od čelika, od željeza, od papira*).

Ispitani učenici nisu imali problema u sljedećem primjeru u kojemu se tražila pravilna uporaba genitiva koji znači građu (tablica 1). Naime, gotovo su svi ispitani učenici, njih 256 (95,17%), napisali normativan oblik, *od čelika*. Ostale oblike na-

pisalo je tek 13 učenika (4,83%).

Tablica 1: Gradivnost

Zadana rečenica	Oblici	Brojčani omjer	Postotni omjer
Tatina je narukvica izrađena _____. (čelik)	<i>od čelika</i>	256	95,17%
	<i>iz čelika</i>	11	4,09%
	ostalo	2	0,74%

Ostalo navedeno u tablici 1. odnosi se na genitivni oblik *čelika* bez prijedloga, stoga je rečenica gramatički neovjerena.

2.2. Posvojnost

U hrvatskome se posvojnost, veza posjednika i posjedovanoga, tj. imenice u nominativu i druge u genitivu koja je imenički atribut, izražava najčešće posvojnim pridjevom, posvojnou zamjenicom, posvojnim genitivom (besprijedložnim ili s prijedlogom *od*) i posvojnim dativom.

2.2.1. Posvojni pridjev

Posvojni su pridjevi morfološki obilježene gramatikalizirane riječi sufiksima *-ov* /*-ev* ili *-in* (*dječakov*, *bakin*) ako posjednik ima svojstva pojedinačnoga, živoga i ljudskoga (Marković 2009), a sufiksom *-ji* kod generičke posvojnosti. Oni su pridjevski atributi koji se slažu u rodu, broju i padežu s imenicom uz koju stoje, subjekt posvojnosti, a imenica uz koju stoji objekt posvojnosti (Mićanović 2001). Hrvatski jezikoslovci smatraju uporabu posvojnih pridjeva za izricanje pripadanja živomu posjedniku prihvatljivijom od posvojnoga genitiva (npr. Težak, Babić 1992; Kuna 1999).

U sljedećoj se zadanoj rečenici tražilo uvrštavanje dviju imenica: *bilježnica* i *Marko* (tablica 2). Posvojni genitiv preobličen u pridjev, *Markova bilježnica*, uvrstilo je 239 (88,85%) učenika. Međutim, gotovo desetina ispitanih učenika, 25 (9,29%), još piše *bilježnica od Marka*, što bi značilo da vježbama proizvodnje genitiva s prijedlogom i bez prijedloga treba posvetiti posebnu pozornost.

Tablica 2: Posvojni pridjev

Zadana rečenica	Oblici	Brojčani omjer	Postotni omjer
Ovo je _____. (bilježnica, Marko)	Markova bilježnica	239	88,85%
	bilježnica od Marka	25	9,29%
	ostalo	5	1,86%

U ostalim navedenim oblicima, primjeri su u (1), učenici su zadane imenice, *bilježnica*, *Marko*, uporabili u nešto drukčijemu, ali gramatički ispravnome obliku. Riječ je o vokativnome obliku *Marko* uz nominativni oblik *bilježnica*, u uobičajenome i inverzivnome poretku. U posljednjoj je rečenici ovoga primjera razvidno dodavanje posvojne zamjenice *tvoja* kojom se naglašuje pripadnost.

- (1) i. Ovo je *Marko*, *bilježnica*. (2 ispitanika)
- ii. Ovo je *bilježnica*, *Marko*. (2 ispitanika)
- iii. Ovo je *tvoja bilježnica*, *Marko*. (1 ispitanik)

Ispitivanja zadatcima poluotvorenoga tipa pokazalo se dobrim u odnosu na pisanje jer su ispitanici bili prinuđeni, posebno kada su bile zadane dvije riječi, proizvesti rečenicu. No u nekim se slučajevima to nije pokazalo najboljim za ono što se zadatkom ispitivalo jer su učenici proizvodili i druge ovjerene rečenice, posebno kada su rečenice dopuštale slobodu odabira gramatičkih struktura (primjerice vrijeme, broj), suznačnica (primjerice prijedloga) ili samoznačnica koje su dopuštale različite mogućnosti odabiranja uloga neuvrštenih riječi. Rečenice Iii. i Iiii. točne su, ali neočekivane, dok je Ii. pravopisno netočna. No ti su zadatci ipak uključeni u ovu raščlambu i zbog broja dobivenih ciljanih odgovora, ali i zbog strategija rješavanja pojedinih od njih te zbog zanimljivosti odabira prijedložnih izraza, što je svojevrsni usputni dobitak.

2.2.2. Posvojni genitiv

Imenički atribut u genitivu kojim se izriče pripadnost po rodbinskim odnosima, po vlasništvu ili kakvu sličnu pravu i vlasti, odnosno pripadanje koje se zamišlja kao neko pridruživanje slično vlasništvu ili srodstvu, naziva se posvojni genitiv ili genitiv posvojnosti (Barić i sur. 2005). On se rabi umjesto pridjeva kada je posjednik (Matasović 2000): nešto neživo (*kraj ceste*, *sluga riječi*), množinski (*pisma vladara*, *srca otaca*) ili neodređen (*rep mačke* za razliku od *mačkina repa* koji je određen), ako je uz posjednika atribut ili apozicija (*žena poodmakle dobi*, *majka moga gospodina*) te ako je posjednik promijenjen odnosnom surečenicom (*riječ onoga tko ima vlast*). U pravilu je dvočlan, što znači da "uz imenicu dolazi još kakva

imenska riječ: zamjenica, pridjev ili imenica" (Silić, Pranjković 2007: 201).

Prijedlog od uz genitiv – Posvojni se genitiv s prijedlogom *od* rabi kada je riječ o čemu neživomu, a zastupljeniji je u primjerima jasne odvojjivosti posjedovanoga od posjednika (*čep od kade*). Navodeći značenja genitiva s prijedlogom *od*, autori kažu da se posvojni genitiv s prijedlogom *od* danas rijetko rabi, ali se u pravome posvojnime značenju takav genitiv normativno ne preporučuje (npr. *sin od ujaka*). Međutim, izricanje pripadanja živomu posjedniku posvojnim genitivom s prijedlogom *od* potvrđeno je u određenim funkcionalnim stilovima: razgovornim, novinskim i književnoumjetničkim (npr. Kuna 1999), takva je uporaba nastala pod romanskim utjecajima kao sredstvo postizanja stilskih učinaka (Hudeček 2006).

Treba navesti da se tijekom jezičnoga razvoja u hrvatskome djeca ne samo do treće godine, nego i do šeste za izražavanje posvojnosti najčešće služe konstrukcijom *od uz genitiv*, potom posvojnim pridjevom, pa prijedlogom *od uz zamjenicu*, i onda posvojnomo zamjenicom (Kuvač, Palmović 2007), vjerojatno zbog njegove morfološke jednostavnosti (posvojni se pridjev tvori različitim morfološkim sufiksima ovisno o vrsti posvojnoga odnosa, i sam se sufiks mijenja ovisno o rodu posjednika i posjedovanoga), ali i njegove čestote u govoru koje dijete sluša (svakodnevni razgovori, književni, novinarski).

U sljedećoj zadanoj rečenici (tablica 3) tražilo se uvrštavanje atributa i imenice *moj prijatelj*. Većina je učenika, 229 (85,13%), uporabila posvojni genitiv *mog, moga ili mojega prijatelja*. Oblik *od mog(a) prijatelja* u zadanoj je rečenici napisalo 20 učenika (7,43%).

Tablica 3: Posvojni genitiv

Zadana rečenica	Oblici	Brojčani omjer	Postotni omjer
To je lopta _____. (moj prijatelj)	<i>mog / mo(je)ga prijatelja</i>	229	85,13%
	<i>od mog(a) prijatelja</i>	20	7,43%
	ostalo	20	7,43%

U 20 učeničkih zadataka nalaze se ostali oblici, navedeni u (2). Oni su zanimljivi izrazom i značenjem.

- (2) i. To je lopta *moj prijatelj*. (7 ispitanika)
- ii. To je lopta *moj frend*. (1 ispitanik)
- iii. To je lopta *moja prijateljica*. (2 ispitanika)

- iv. To je lopta *moji prijatelji*. (4 ispitanika)
- v. To je lopta *moj prijatelju*. (4 ispitanika)
- vi. To je lopta *prijatelju moj*. (2 ispitanika)

Razvidno je da su svi uvršteni oblici u zadanoj rečenici gramatički ovjereni, odnosno vjerojatno su takvi budući da nedostaju zarezi kojima bi se označila apozicija ili vokativi. U (2.i), (2.ii) i (2.iii) učenici su uporabili zadane riječi kao apozicijski skup, uspostavljajući samo rodnu razliku, *moja prijateljica*, *moj prijatelj*, čime su opisali loptu, pri čemu je u (2.ii) *frend* žargonizam. U ostale četiri rečenice učenici su uporabili vokativne oblike, *moji prijatelji*, *moj prijatelju*, *prijatelju moj*, pri čemu je u (2.v) uporabljena inverzija između imenice (*prijatelju*) i posvojne zamjenice (*moj*), što pridonosi jačemu isticanju.

2.3. Usmjerenost

Besprijedložni dativ ima različita značenja i uloge: namjene, usmjerenosti ili smjera, cilja, koristi i štete, posvojnosti. Kada je radnja usmjerena čovjeku ili živomu biću, on je najčešće primatelj, onaj koji se njome okoristio, što je jedna od glavnih uloga dativa (Jelaska 2005). Dok neki autori smatraju da je osnovno značenje dativa upravo primatelj (npr. Wierzbicka 1988; Rudzka-Ostyn 1992), drugi smatraju da je to neograničena usmjerenost (npr. Silić, Pranjković 2007), približavanje u kojemu se ne pretpostavlja doticanje, i to tako da je jedno orijentir drugomu, odnosno približavanje ili adlativnost. Iz toga su se značenja razvila značenja cilja, davanja, pripadanja, namjene, s prijedlozima poredbe i nasuprotnosti (Marković 2012).

Prijedložni se dativ slaže s malo prijedloga. Jedan je od njih prijedlog *k(a)*, koji uz dativ znači usmierenost cilju, što izražava i sam padežni oblik dativa bez prijedloga. Kako uglavnom ponavlja osnovno značenje dativa – neograničenu približavanje, okrenutost prema čemu, prijedlog *k(a)* uz dativ je zalihosan, najčešće se može izostaviti bez posljedica po razumijevanje ili prihvatljivost. Stoga se u hrvatskome rjeđe rabi i često je odlika višega stila. S druge strane, prijedlog *k(a)* 'najizrazitiji' je dativni prijedlog jer su ostali prijedlozi "sve nesigurniji kao dativni, jer se sve više priklanjaju genitivu unatoč zahtjevima jezične norme" (Raguž 1997: 137).

Katkad izvorni govornici umjesto prijedloga *k* rabe prijedlog *kod*. To se ne smatra normativno prihvatljivim, što Jezični savjetnik S. Pavešića i sur. (1971: 387) izričito navodi "Prijedlog *kod* ne valja upotrebljavati s imenicom kao ciljem kretanja. Ne valja: *Pošao je kod prijatelja. Idem kod majke.*"

U sljedećoj se zadanoj rečenici tražilo od učenika uvrštavanje imenice *prijatelj* (tablica 4). Oblik besprijedložnoga dativa, *prijatelju*, napisao je najveći broj učenika, 109 (40,52%), što su dvije petine ispitanika. Prijedložni je dativ, *k prijatelju*, uporabilo 74 učenika (27,51%). Dakle, kako su obje normativne dublete, točne je oblike napisalo 183 (68,03%) učenika.

Tablica 4: Usmjerenost

Zadana rečenica	Oblici	Brojčani omjer	Postotni omjer
Idem _____ (prijatelj)	prijatelju	109	40,52%
	<i>k</i> prijatelju	74	27,51%
	<i>kod</i> prijatelja	56	20,82%
	ostalo	30	11,15%

Ostale oblike, primjeri su u (3), napisalo je nešto više od desetine učenika, njih 30 (11,15%). Većinom su se služili ovjerenim prijedlozima *po*, *do*, *s* u sročnome i gramatički ovjerenome obliku. U rečenici (3vi.) učenik je umjesto imenice upotrijebio povratni glagol *sprijateljiti se*, pri čemu je infinitiv napisao u krnjemu obliku *sprijateljiti*. U rečenici u (3ii.) pojavljuje se prošireni oblik prijedloga *sa prijateljem* koji je tu nenormativan², a u (3iii.) pojavljuje se također nenormativan oblik prijedloga *ka* uz imenicu *prijatelju*.

- (3) i. Idem *s* prijateljem. (11 ispitanika)
- ii. Idem *sa* prijateljem. (5 ispitanika)
- iii. Idem *ka* prijatelju. (5 ispitanika)
- iv. Idem *do* prijatelja. (5 ispitanika)
- v. Idem *po* prijatelja. (3 ispitanika)
- vi. Idem *se sprijateljiti*. (1 ispitanik)

2.4. Sredstvo

Sredstvo kojim se izvodi radnja ili se mijenja stanje najčešće se izražava instrumentalom, štoviše, instrumental je prototipno padež sredstva, od čega mu dolazi i ime. Bez prijedloga u rečenici najčešće je priložna oznaka sredstva (Težak, Babić 2003), npr. *Ovamo smo došli autom*. To znači da se instrumentalom označuje predmet kojim se ili uz pomoć kojega se obavlja kakva radnja, npr. *putovati vlakom* (Silić,

² Fonološki izrazi *s* i *sa* raščlanit će se u jednomu drugomu radu.

Pranjaković 2007). Međutim, izvorni govornici prečesto rabe prijedlog *s* uz instrumental sredstva, za što D. Raguž (1997: 152) navodi da su vrlo "česte pogreške da se uz instrumental sredstva javlja prijedlog *s/sa*, što jezična norma odbacuje kao grubu pogrešku".

U tablici 5 nalazi se primjer rečenice u koju su učenici trebali uvrstiti imenicu *vlak*. Čak je 247 učenika (91,82%) napisalo besprijedložni instrumental, *vlakom*. Iako je instrumental poglavito padež sredstva – bez prijedloga u rečenici je najčešće priložna oznaka sredstva, 22 učenika u zadanu su rečenicu uvrstila instrumental s prijedlogom, od toga 14 (5,2%) *s vlakom*, a 8 (2,97%) *sa vlakom*.

Tablica 5. Sredstvo putovanja

Zadana rečenica	Oblici	Brojčani omjer	Postotni omjer
Doputovao je _____. (vlak)	vlakom	247	91,82%
	s vlakom	14	5,20%
	sa vlakom	8	2,97%

U sljedećoj je zadanoj rečenici također trebalo uvrstiti instrumental bez prijedloga (tablica 6). Oblik *olovkom* točno je napisalo 225 učenika (83,64%). Međutim, više od desetine, 37 (13,75%) ispitanih učenika uporabilo je prijedložni izraz, *s olovkom*, a njih 7 oblik *sa olovkom* (2,60%).

Tablica 6: Sredstvo pisanja

Zadana rečenica	Oblici	Brojčani omjer	Postotni omjer
Marko piše _____. (olovka)	olovkom	225	83,64%
	s olovkom	37	13,75%
	sa olovkom	7	2,60%

Učenici su u sljedećoj rečenici (tablica 7) trebali sklanjati broj *dva* uz riječ *cрта* u množini. Najveći broj ispitanih učenika, njih 138 (51,30%), uvrstilo je prijedložni oblik *s(a) dvije crte*. Oblik *dvjema* crtama napisala je tek trećina učenika 87 (32,34%). Ostale, različite oblike napisalo je 44 učenika (16,36%). Od toga je čak 10 (4%) ispitanika navelo oblik za muški rod: *dvama*. Iz toga primjera, ali i iz ostalih rješenja navedenih u (4) očito je da uporabu besprijedložnoga instrumentala kao sredstva katkada može spriječiti nepoznavanje sklonidbe brojeva.

Tablica 7: Sredstvo podcrtavanja

Zadana rečenica	Oblici	Brojčani omjer	Postotni omjer
Podcrtajte predikate _____. (dva, crta)	<i>dvjema crtama</i>	87	32,34%
	<i>s / sa dvije crte</i>	138	51,30%
	ostalo	44	16,36%

U (4) navedene su rečenice koje su u tablici 7 označene kao ostalo. Od četrnaest navedenih rečenica u ovome primjeru učeničkoga uratka čak je deset rečenica gramatički neispravno jer su učenici uvrštavali nesročne oblike (**dva crta*, **dvama crtama*, **dvije crte*, **dviju crtama*, **na dvije crte*, **na 2 crte*, **dviju crta*, **dvaju crtama*, **dve crte*, **dvaju crte*). Snalažljivost je učenika razvidna u rečenicama koje su dopunili oblicima *duplom* i *dvostrukom* te navođenjem samo imenice *crtom* bez zadanoga broja (4ii., 4iii. te 4iv.), što je učinilo 10 (4%) ispitanika.

- (4) i. *Podcrtajte predikate *dvama crtama*. (10 ispitanika)
- ii. Podcrtajte predikate *dvostrukom crtom*. (4 ispitanika)
- iii. Podcrtajte predikate *duplom crtom*. (4 ispitanika)
- iv. Podcrtajte predikate *crtom*. (2 ispitanika)
- v. *Podcrtajte predikate *na 2 crte*. (6 ispitanika)
- vi. *Podcrtajte predikate *na dvije crte*. (4 ispitanika)
- vii. *Podcrtajte predikate *dvaju crtama*. (3 ispitanika)
- viii. *Podcrtajte predikate *dviju crta*. (2 ispitanika)
- ix. *Podcrtajte predikate *dve crte*. (2 ispitanika)
- x. *Podcrtajte predikate *dvaju crte*. (2 ispitanika)
- xi. *Podcrtajte predikate *sa dve crte*. (2 ispitanika)
- xii. *Podcrtajte predikate *dva crta*. (1 ispitanik)
- xiii. *Podcrtajte predikate *dvije crte*. (1 ispitanik)
- xiv. *Podcrtajte predikate *dviju crtama*. (1 ispitanik)

Instrumental s prijedlogom *s(a)* ima više značenja, između ostaloga, društvo ili pratnju. No očito je da se kod desetak posto ispitanika, kao i kod nekih odraslih izvornih govornika hrvatskoga, gubi značenjska razlika između besprijedloznoga instrumentala kao sredstava i prijedloznoga instrumentala uz *s* kao društva, vjerojatno u skladu s općem razvojem u smjeru analitičkih obilježja. Zanimljivo je

da je ta razlika jedna od lako ovladljivih razlika inojezičnim učenicima koji su početnici u hrvatskomu. Oni ju već u početnomu ovladavanju hrvatskim kao stranim jezikom brzo nauče, a potom često i proizvode.

2.5. Osobe

Ovladanost aorisnim izrazom glagola *biti* u kondicionalu omogućuje razlikovanje prve osobe u jednini (*bih*) od prve osobe u množini (*bismo*) i druge osobe u množini (*biste*). Kako je izraz za drugu osobu jednine (*bi*) i treću osobu u jednini i množini jednak (*bi*), njih nije moguće razlikovati.

Za prvu osobu jednine aorista zadanoga glagola (tablica 8) rezultat zadovoljava jer je 219 (81,41%) ispitanih učenika napisalo pravilan oblik *bih*. Međutim, velik je i broj ispitanika koji je uporabio oblik *bi*, njih 40 (14,87%). Ostale je oblike, sve gramatički neispravne, napisalo 10 učenika (3,72%), primjeri su u (5).

Tablica 8: Prva osoba jednine

Zadana rečenica	Oblici	Brojčani omjer	Postotni omjer
Rado _____ putovao u Dubrovnik ako (biti) uštedim dovoljno novaca.	<i>bih</i>	219	81,41%
	<i>bi</i>	40	14,87%
	ostalo	10	3,72%

- (5) i. *Rado *sam* putovao u Dubrovnik ako uštedim dovoljno novaca.
(4 ispitanika)
- ii. *Rado *ću biti* putovao u Dubrovnik ako uštedim dovoljno novaca.
(2 ispitanika)
- iii. *Rado *ćemo biti* putovao u Dubrovnik ako uštedim dovoljno novaca.
(1 ispitanik)
- iv. *Rado *bi htio* putovao u Dubrovnik ako uštedim dovoljno novaca.
(1 ispitanik)
- v. *Rado *biti* putovao u Dubrovnik ako uštedim dovoljno novaca.
(1 ispitanik)
- vi. *Rado *ću* putovao u Dubrovnik ako uštedim dovoljno novaca.
(1 ispitanik)

U sljedećoj zadanoj rečenici, tablica 9, bilo je potrebno uvrstiti oblik zadanoga glagola u prvoj osobi množine, *bismo*, što je i učinilo manje od polovice ispitanih

učenika – 105 (39,03%). Većina ispitanika ima poteškoća s primjenom aorista glagola *biti* u prvoj osobi množine jer je napisala oblik *bi* – 114 učenika (42,38%). Moguće je da je to ishod činjenice da rečenica ima istaknutu osobnu zamjenicu uz koju je oznaka osobe zalihosna. Čak je 50 učenika (18,59%) napisalo ostale oblike. Najzastupljeniji je netočan oblik *bih*, kao što se vidi u (6), njega je proizveo 21 (7,81%) učenik. Ostali oblici koje su učenici navodili nisu gramatički točni uslijed pogrješnoga uvrštavanja (*bih*, *biti*, *bi htjeli*, *ćemo biti*), pri čemu učenici nisu uzeli u obzir glagolsku rekciju.

Tablica 9: Prva osoba množine

Zadana rečenica	Oblici	Brojčani omjer	Postotni omjer
Mi _____ rado imali više vremena (biti) za slobodne aktivnosti.	<i>bismo</i>	105	39,03%
	<i>bi</i>	114	42,38%
	<i>bih</i>	21	7,81 %
	ostalo	29	10,78%

- (6) i. *Mi *biti* rado imali više vremena za slobodne aktivnosti.
(11 ispitanika)
- ii. *Mi *bi htjeli* rado imali više vremena za slobodne aktivnosti.
(10 ispitanika)
- iii. *Mi *ćemo biti* rado imali više vremena za slobodne aktivnosti.
(8 ispitanika)

U posljednjoj zadanoj rečenici u kojoj je također bilo potrebno uvrstiti pravilan oblik aorista glagola *biti* (tablica 10), a ispitanici su također pokazali neovladanost. Naime, tek ih je 37 (13,74%) uvrstilo pravilan oblik druge osobe množine, *biste*, ali je većina učenika, njih 142 (52,79%), napisala oblik *bi*. Kako u ovom zadatku nije bilo osobne zamjenice, oznaka osobe bila je komunikacijska nužnost. Čak je 63 učenika uvrstilo oblik *bih*, čime je rečenica postala gramatički neispravna.

Tablica 10: Druga osoba množine - sugovornici

Zadana rečenica	Oblici	Brojčani omjer	Postotni omjer
Da _____ se upisali u srednju školu, (biti) trebate ispuniti obrazac.	<i>biste</i>	37	13,75%
	<i>bi</i>	142	52,79%
	<i>bih</i>	63	23,42
	ostalo	27	10,04%

Među primjerima ostalih rješenja u (8) zanimljiva je rečenica (7i.) koja jest gramatički ispravna, ali pragmatički nije. Naime, njezino je značenje: da bismo se *mi* upisali, *vi* trebate ispuniti obrazac.

- (7) i. Da *bismo* se upisali u srednju školu, trebate ispuniti obrazac. (12 ispitanika)
- ii. *Da *smo* se upisali u srednju školu, trebate ispuniti obrazac. (10 ispitanika)
- iii. *Da *ću* se upisali u srednju školu, trebate ispuniti obrazac. (1 ispitanik)
- iv. *Da *bili* se upisali u srednju školu, trebate ispuniti obrazac. (1 ispitanik)
- v. *Da *ćemo* se upisali u srednju školu, trebate ispuniti obrazac. (1 ispitanik)
- vi. *Da *si* se upisali u srednju školu, trebate ispuniti obrazac. (1 ispitanik)
- vii. *Da *ću biti* se upisali u srednju školu, trebate ispuniti obrazac. (1 ispitanik)

Čini se da su neka od ovih odstupanja navođena ili poučavateljska odstupanja, očito ishod neprikladna poučavanja. Proizvodnja oblika *bih* u množini ne djeluje kao spontana, prirodna pojava, preopćavanje, nego kao ishod prevelika inzistiranja na prikladnom aorisnom obliku glagola *biti* za prvu osobu, posebno stoga što spontano preopćavanje ide u drugomu smjeru: izjednačavanju druge osobe u jednini i treće u oba broja. To pokazuje činjenica da je točan oblik *bih* proizvelo čak 81% učenika, *bismo* 39%, a *biste* samo 14%. Ovi rezultati pokazuju da neki učenici taj oblik uslijed čestoga izravnoga poučavanja i ispravljanja smatraju biranijom inačicom istoobličnice *bi* u svim osobama oba broja: dakle svakodnevno *bi*, *bi*, *bi...*, a birano *bih*, *bih*, *bih...* Iako nema podataka o čestoti proizvodnje tih triju osoba u svakodnevnoj komunikaciji, prva osoba, posebno jednine, čini se znatno češćom od druge.

2.6. Završna vremenska točka

Prijedlog *za* s akuzativom kao u primjerima *Doći će za dva-tri sata* ili *Putuje za dva mjeseca* znači "vrijeme kao završna točka nekoga trajanja" (Raguž 1997: 146). Neki izvorni govornici hrvatskoga u takvim slučajevima rabe prijedlog *kroz*, npr.

Doći će kroz dva-tri sata / Putuje kroz dva mjeseca... Prijedlog *kroz(a)*, prototipno prostorni prijedlog, s akuzativom ima više značenja, između ostaloga, i značenje količine vremena koja treba proći, no D. Raguž (1997) napominje da je riječ o regionalnim uporabama, čestim u razgovornome jeziku, koje jezična norma odbacuje i traži zamjenu prijedlogom *za* (također s akuzativom).

Akuzativni oblik sintagme s prijedlogom *za mjesec dana*, uporabilo je 263 učenika (97,77%), što se vidi u tablici 11. Prijedlog *kroz* uporabilo je 6 učenika (2,23%).

Tablica 11: Završna vremenska točka

Zadana rečenica	Oblici	Brojčani omjer	Postotni omjer
Doći ću _____. (mjesec dana)	<i>za</i> mjesec dana	263	97,77%
	<i>kroz</i> mjesec dana	6	2,23%

3. Rasprava

U tablici 12 navedeni su zajednički rezultati svih zadataka, ali su u postotnom omjeru brojevi iza decimala navedeni u prethodnim tablicama svedeni na jednu znamenku radi lakše čitljivosti. Najprije je naveden broj zadatka o kojima se raspravljalo u prethodnom poglavlju, normom propisani oblici, njihov postotni udio, potom odstupanja i njihov postotni udio. Navedene su rečenice s oblicima koji se pojavljuju i u proizvodnji odraslih govornika, od kojih su neka izvorna odstupanja.

Rješenja u kojima se ne pojavljuju ciljane značenja ili uporabe (poput *Idem do prijatelja*) govore o postavljanja i načinu rješavanja zadatka, no ne o normi i odstupanjima od nje pa su izostavljena iz ovoga dijela raščlambe. Izostavljena su i negramatična neovjerena rješenja koja se smatraju pogrješkama (iako su najvjerojatnije propusti) pa ukupan zbroj u retku nije uvijek 100%. Naime, zadatci koji su omogućavali različita točna, ali ne željena rješenja pokazuju se nedovoljno valjanima za ispitivanje ciljanih sadržaja u ovom radu, poglavito 3. i 4., a posebno 12., no zanimljivi su kao pokazatelji strategija kojima se učenici služe u rješavanju zadataka općenito. Naveden je samo postotni udio tih ostalih rješenja.

Tablica 12: Normativna rješenja i izvorna odstupanja

Broj zadatka	Ciljana rečenica	%	Odstupanja	%	Ostalo %	Ukupno %
11	Doći ću za mjesec dana.	97,8	Doći ću kroz mjesec dana.	2,2	0	100,0
1	Tatina je narukvica izrađena od čelika.	95,2	Tatina je narukvica izrađena iz čelika.	4,1	0,7	100,0
5	Doputovao je vlakom.	91,8	Doputovao je s(a) vlakom.	8,2	0	100,0
2	Ovo je Markova bilježnica.	88,9	Ovo je bilježnica od Marka.	9,3	1,8	100,0
3	To je lopta mo(je)ga prijatelja.	85,1	To je lopta od moga prijatelja.	7,4	7,5	100,0
6	Marko piše olovkom.	83,6	Marko piše s(a) olovkom.	16,4	0	100
7	Podcrtajte dvjema crtama. (32,3%) Podcrtajte s(a) dvije crte. (51,3%)	83,6	Podcrtajte dvama crtama.	3,7	12,7	100,0
8	Rado bih putovao u Dubrovnik...	81,4	Rado bi putovao u Dubrovnik...	14,9	3,7	100,0
4	Idem (k) prijatelju.	68,3	Idem kod prijatelja.	21,0	10,7	100,0
9	Mi bismo rado imali više vremena...	39,0	Mi bi rado imali više vremena...	42,4		81,4
			Mi bih rado imali više vremena...	7,8	10,8	100,00
10	Da biste se upisali, trebate ispuniti...	13,8	Da bi se upisali, trebate ispuniti obrazac.	52,8		66,6
			Da bih se upisali, trebate ispuniti obrazac...	23,4	10	100,00

3.1. Točna rješenja

Odgovori su pokazali da je većina ispitanika, i to od 84% do 95%, proizvela većinu izraza koje norma traži gotovo u svim ispitivanim oblicima, što znači da su na kraju

obaveznoga školovanja općenito ovladali tim jedinicama standardnoga jezika u pisanju. Posebno se to odnosi na primjere sa završnom vremenskom točkom: *doći za mjesec dana* (98%) i gradivnošću: *narukvica izrađena od čelika* (95%) te na vlak kao sredstvo: *putovati vlakom* (92%) jer ih je proizvelo više od 90% posto učenika. Međutim, neki su učenici (8%) očito naučili ili usvojili primjer putovanja vlakom ili općenito prijevoznim sredstvom, ali nisu i ovladali kategorijom sredstva jer olovka kao sredstvo pisanja te dvije crte kao sredstvo podcrtavanja: *pisati olovkom* i *podcrtati dvjema crtama* imaju manji broj normativnih odgovora (84%). Posvojenost se točno proizvela u nešto većemu postotku: *Markova bilježnica* (89%), *lopta mo(je)g(a) prijatelja* (85%).

Uočljivo je manje točnih rješenja u usmjerenost koja dopušta dvojna rješenja ili dublete: *idem k prijatelju* i *idem prijatelju* (68,3% zajedno): tridesetak posto od najbolje riješenoga, a šesnaest posto od najlošijega u skupini točnih rješenja iznad 84%. Da su ispitanici u tomu zadatku uporabili željene, a ne druge prijedloge i ovjerene rečenice: *idem s prijateljem*, *do prijatelja*, *po prijatelja*, bilo bi ih možda 75%, što bi i dalje bilo desetak posto manje od ostalih točnih rješenja.

No s označavanjem osobe u pomoćnom glagolu *biti* u kondicionalu pokazuje se velika raznolikost učeničkih odgovora. Prvu osobu u jednini točno je označilo 81% ispitanika, no u množini točnih odgovora nema ni 40%: prvu osobu množine točno je označilo samo 39%, dok je drugu osobu točno označilo samo 14%. To jasno pokazuje da većina učenika nije ni naučila, a još manje usvojila sustav obilježavanja osoba u kondicionalu, nego samo prvu osobu kao izdvojenu jedinicu pojedine osobe.

3.2. Propusti

Poneka su rješenja očiti propusti, poput izostavljanje prijedloga ili doslovna uporaba citatnoga oblika (npr. *Podcrtajte predikate dva crta*) umjesto traženoga kada je ona ne samo negramatična, nego takva da nije uočena u slobodnoj proizvodnji, tj. kada učenici i drugi govornici takve propuste inače ne čine (osim katkada kao govornici, a ne jezični propust).

3.3. Pogriješke

U ovomu se istraživanju pogriješkama smatraju samo negramatična neovjerena rješenja (poput *Da smo se upisali u srednju školu*, *trebate ispuniti obrazac*, *Da si se upisali u srednju školu*, *trebate ispuniti obrazac*, *Da ću biti se upisali u srednju*

školu, trebate ispuniti obrazac). Međutim, ona nisu toliko pogreške u jezičnoj proizvodnji koliko u rješavanju zadataka. S jezičnoga stajališta i one bi se možda mogle smatrati propustima jer nije vjerojatno da bi izvorni govornici hrvatskoga proizveli takvu neovjerenu rečenicu u spontanoj proizvodnji.

3.3. Dvojnosti

Kod dvojnih inačica ili dubleta općenito se može reći da među učenicima koji su točno riješili zadatak oko tri petine učenika proizvodi manje obilježene inačice, odnosno inačicu nižega stila, a dvije petine inačice višega stila: *podcrtati s(a) dvije crte* (51%) vs. *podcrtati dvjema crtama* (32%) i *ići prijatelju* (41%) vs. *ići k prijatelju* (28%).

3.4. Odstupanja

Pitanje je kako protumačiti odstupanja od norme koja se ne mogu jednostavno proglasiti pogreškama ili propustima. Jedna je mogućnost da se neka rješenja protumače kao razvojna odstupanja i zaključi kako svi ispitanici na kraju obveznoga školovanja još nisu posve ovladali morfosintaktičkom normom, nego proizvode izraze ranijih razvojnih faza. To se posebno čini mogućim u rečenicama *bilježnica od Marka* (9%), *od mog(a) prijatelja* (7%) jer je takvo izražavanje posvojnosti jedna od ranijih razvojnih faza u djetinjstvu u odnosu na posvojni genitiv i pridjev (v. Liće, Radić, 2010). Da bi se to pokazalo, bilo bi potrebno provesti longitudinalna istraživanja kojih još za hrvatski nema.

Ako spomenuta odstupanja nisu razvojna budući da su učenici desetak i više godina stariji od predškolaraca koji najčešće proizvode strukture s prijedlogom *od*, moglo bi se ustvrditi da učenici često proizvode međujezične izraze i prenose morfosintaktičke jedinice iz svojega organskoga idioma, npr. *iz čelika* (4%), *kod prijatelja* (21%).

Moguće je da su neka odstupanja nastala ne prijenosom učenikova idioma, nego prema jezičnomu unosu odraslih, posebno nastavnika ili drugih govornika, posebno kada bi trebali govoriti standardnim idiomom, npr. *s(a) vlakom* (8%), *s(a) olovkom* (16%). Tada bi bila riječ o izvornim odstupanjima. Iako se ne zna jesu li baš profesori i druge službene osobe tako govorili, pokazatelj da takve izraze proizvode odrasli govornici pružaju spomenuti savjeti i naputci u kroatističkoj literaturi.

3.4. Jezične promjene

Prema učeničkoj proizvodnji čini se da neke od proizvedenih jedinica nisu odstupanja, nego posljedica jezične promjene koja se događa sporo, u smjeru većega stupnja analitičnosti kojim su prije hrvatskoga pošli i neki drugi europski jezici poput engleskoga, npr. uporaba prijedloga *s* uz sredstva. Ne može se točno predvidjeti hoće li takve strukture prevladati, a ako hoće, kada će one postati neobilježene, a današnje normativne obilježene.

Ako se kao mjerilo jakosti promjene uzme postotni omjer izraza, pokazuje se vrlo jasna sklonost ispitanika gubitku označivača osoba u kondicionalu, odnosno u aorisnom obliku glagola *biti*. Tamo se tri različita oblika *bih*, *bismo*, *biste* zamjenjuju jednim: *bi*, pa tako nema razlike ni u osobama ni u broju. Taj je gubitak najjači kod druge osobe množine gdje ga je proizvelo više od polovice ispitanika (53%), prilično slično kod prve osobe množine (42%), a najslabije kod prve osobe jednine (15%). Čini se očitim da je posebno označavanje triju osoba u učeničkoj ne samo proizvodnji, nego i primanju u velikom stupnju neusvojeno budući da im je jezik bar dvije godine prije toga automatiziran. No u svakomu slučaju, uporaba oblika za prvu osobu jednine u množini pokazuje se kao navođeno odstupanje, odnosno poučavateljsko jer ga učenici bez poučavanja ne bi proizvodili.

4. Zaključak

Ovo je istraživanje pokazalo da ispitani učenici u različitom stupnju vladaju odabranim morfološkim jedinicama hrvatskoga standardnoga jezika, iako je većina (više od osamdeset posto) glavniinom ovladala. Promatrani u cjelini, proizvedeni se oblici riječi i izraza mogu različito protumačiti. Među normativno točnim oblicima neki su točni i očekivani, drugi imaju položaj obilježenijih inačica, a treći manje obilježeni. Među normativno netočnim oblicima neki ne pripadaju hrvatskomu standardnomu jeziku nego nekomu drugomu od hrvatskih idioma, neki su nastali preopćavanjem, kao posljedica nedovoljne ovladanosti hrvatskom morfosintaksonom normom ili neprikladnoga poučavanja; neki su propusti, a drugi jednostavno pogrješke. Svakako bi bilo potrebno provjeriti kakvom su unosu i načinu poučavanja učenici izloženi kako bi se s jedne strane omogućilo bolje ovladavanje standardnim idiomom, ali s druge spriječile navođena ili poučavateljska odstupanja.

Kako je dio netočne proizvodnje vjerojatno uzrokovan samim načinom ispitivanja jer učenici ili nisu posve shvatili zadatak, ili ga nisu posve riješili (npr. stavljanje samo zadane riječi u kosi padež, ali izostavljanje nužnoga prijedloga), ili su brzopleto odgovarali pa su uvrštavali oblike koji bi pristajali u dio rečenice, ali ne u

cijelu, u budućim bi istraživanjima trebalo osmisliti nekoliko načina ispitivanja ovladanosti odabranim morfosintaksnim sadržajima kako bi se dobili valjani rezultati. Bilo bi dobro različitim načinima provjeravati i kako učenici rješavaju ovakve zadatke usmjerene na točnost i zašto to čine.

Istraživanje je pokazalo kako poticana proizvodnja određenih morfoloških i (morfo)sintaksnih jedinica može dovesti do različitih rješenja koje nije moguće samo tumačiti kao pogriješke, propuste i odstupanja, nego i kao vjerojatne tragove jezičnih promjena. Naime, kada se neke razlike u jeziku gube, odnosno razlikovnosti izjednačuju, posebno gramatičke, nije jednostavno ni spriječiti ih, a posebno ne vratiti na staro. Buduća bi ispitivanja među odraslim govornicima mogla pokazati je li to doista tako.

Popis literature

- Babić, Stjepan, Brozović, Dalibor, Škarić, Ivo, Težak, Stjepko. 2007. *Glasovi i oblici hrvatskoga književnoga jezika*. Zagreb: Nakladni zavod Globus.
- Babić, Stjepan, Finka, Božidar, Moguš, Milan. 1996. *Hrvatski pravopis*. Zagreb: Školska knjiga.
- Barić, Eugenija, Lončarić, Mijo, Malić, Dragica, Pavešić, Slavko, Peti, Mirko, Zečević, Vesna, Znika, Marija. 1979. *Priručna gramatika hrvatskoga književnog jezika*. Zagreb: Školska knjiga.
- Barić, Eugenija, Lončarić, Mijo, Malić, Dragica, Pavešić, Slavko, Peti, Mirko, Zečević, Vesna, Znika, Marija. 2005. *Hrvatska gramatika*. Zagreb: Školska knjiga.
- Cohen, Louis, Manion, Lawrence, Morrison, Keith. 2007. *Metode istraživanja u obrazovanju*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
- Gulešić-Machata, Milvia, Udier, Sanda Lucija. 2008. Izvorna odstupanja. *Lahor* 5, 19–23.
- Ham, Sanda (2007) *Školska gramatika hrvatskoga jezika*. Zagreb: Školska knjiga.
- Jelaska, Zrinka. 2005. Ovladavanje drugim jezikom. U Jelaska, Zrinka, Bošnjak, Marija, Cvikić, Lidija, Hržica, Gordana, Kusin, Igor, Novak Milić, Jasna, Opačić, Nives (ur.), *Hrvatski kao drugi i strani jezik*, 88–108. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
- Jelaska, Zrinka. 2007. Teorijski okviri jezikoslovnemu znanju u novim školskim programima hrvatskoga jezika. U Češi, Marijana, Barbaroša-Šikić, Mirela (ur.), *Komunikacija u nastavi hrvatskoga jezika: Suvremeni pristupi poučavanju u osnovnim i srednjim školama*, 9–33. Jastrebarsko: Slap, Zagreb: Agencija za odgoj i obrazovanje.
- Jelaska, Zrinka. 2012. Ovladavanje materinskim i inim jezikom. U Češi, Marijana, Cvikić, Lidija, Milović, Sanja (ur.), *Inojezični učenik u okviru hrvatskoga jezika: okviri za*

- uključivanje inojezičnih učenika u odgoj i obrazovanje na hrvatskome jeziku, 19–35. Zagreb; Agencija za odgoj i obrazovanje.
- Jelaska, Zrinka. 2013. Die Stellung des Standards im Varietätenspektrum: Zweck, Anwendbarkeit und Beherrschbarkeit des Standards. U Müller, Daniel, Wingender, Monika (ur.), *Typen Slavischer Standardsprachen. Theoretische, methodische und empirische Zugänge (Slavistische Studienbücher, Neue Folge 25)*, 99–118. Wiesbaden: Harrassowitz.
- Lice, Karolina, Radić, Ivana. 2010. Izražavanje posvojnosti u djece (UJR i PJT) od 3 do 6 godina. *Lahor* 10, 187–216.
- Katičić, Radoslav. 2002. *Sintaksa hrvatskoga književnog jezika*. Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Nakladni zavod Globus.
- Kuvač, Jelena, Palmović, Marijan. 2007. *Metodologija istraživanja dječjeg jezika*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
- Macan, Željka, Kolaković, Zrinka. 2008. Prijenosna odstupanja govornika njemačkoga u ovladavanju hrvatskim jezikom. *Lahor* 5, 34–53.
- Marković, Ivan. 2012. *Uvod u jezičnu morfologiju*. Zagreb: Disput.
- Mićanović, Krešimir. 2001. Posvojnost. *Suvremena lingvistika* 51–52, 173–190.
- Matešić, Mihaela. 2013. Kako doista govori izvorni govornik hrvatskoga jezika? U Cvikić, Lidija, Petroska, Elena (ur.), *Prvi, drugi, ini jezik: hrvatsko-makedonske usporedbe/Prv, vtor, drug jazik: hrvatsko-makedonski sporedbi. Zbornik radova Međunarodnoga suradnoga znanstvenoga skupa*, 22–34. Zagreb, NZZ.
- Medved-Krajnović, Marta. 2009. SLA i OVIJ: što se krije iza skraćenice? *Lahor* 7, 95–109.
- Mildner, Vesna. 1991. Najčešće greške u percepciji engleskog jezika u osoba kojima je materinski jezik hrvatski. U Andrijašević, Marin, Vrhovac, Yvonne (ur.), *Prožimanje kultura i jezika*, 165–173. Zagreb: Hrvatsko društvo za primijenjenu lingvistiku.
- Mužić, Vladimir (1999) *Uvod u metodologiju istraživanja odgoja i obrazovanja*, Educa, Zagreb.
- Novak, Jasna. 2002. *Učenje i usvajanje osnovnih glagolskih oblika u hrvatskome kao stranome i drugome jeziku*. Magistarski rad, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
- Novak-Milić, Jasna. 2000. Neke morfološke pogreške 'stranaca' kod učenja hrvatskoga kao drugoga ili stranoga jezika. U Stolac, Diana, Ivanetić, Nada, Pritchard, Boris (ur.), *Primijenjena lingvistika u Hrvatskoj – Izazovi na početku XXI. stoljeća*, 373–401. Zagreb: Graftrade.
- Pavešić, Slavko, Barac-Grum, Vida, Malić, Dragica, Vince, Zlatko. 1971. *Jezični savjetnik s gramatikom*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Raguž, Dragutin. 1997. *Praktična hrvatska gramatika*. Zagreb: Medicinska naklada.
- Silić, Josip, Pranjković, Ivo. 2007. *Gramatika hrvatskoga jezika*. Zagreb: Školska knjiga.

Rudzka-Ostyn, Brygida. 1992. Case relations in Cognitive Grammar. Some reflexive uses of the Polish dative. *Leuvense Bijdragen* 81, 327–373.

Težak, Stjepko, Babić, Stjepan. 2003. *Gramatika hrvatskoga jezika*. Zagreb: Školska knjiga.

Wierzbicka, Anna. 1988. *The semantics of grammar*. Amsterdam: John Benjamins.

Popis izvora

Bulić, Matilda, Dujić, Lidija, Ferenčić, Snježana, Miloloža, Sanja, Rihtarić, Anđelka. 2007. *Hrvatski ja volim*, udžbenik hrvatskoga jezika za 6. razred osnovne škole. Zagreb: Profil.

Družijanić, Ela, Lugarić, Zorica. 2007. *Riječi hrvatske 6*, udžbenik hrvatskog jezika za 6. razred osnovne škole. Zagreb: Profil.

Jukić, Mirjana, Kovač, Slavica. 2008. *Hrvatska krijesnica 6*, udžbenik hrvatskoga jezika za 6. razred osnovne škole. Zagreb: Naklada Ljevak.

Težak, Stjepko, Bacan, Marijan, Boban, Marcela, Čubrić, Marina, Mesić, Ana, Paun, Milan. 2007. *Hrvatski jezik 6*, udžbenik hrvatskog jezika za 6. razred osnovne škole. Zagreb: Školska knjiga.

Adrese autora:

Zrinka Jelaska
Odsjek za kroatistiku
Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
E-pošta: zjelaska@ffzg.hr

Vesna Bjedov
Odsjek za hrvatski jezik i književnost
Filozofski fakultet Sveučilišta u Osijeku
E-pošta: vbjedov@ffos.hr

**ERRORS OR CHANGE:
ACQUISITION OF SOME CROATIAN MORPHO-SYNTACTIC CATEGORIES
AT THE END OF PRIMARY SCHOOL**

Some Croatian speakers differ in their production of certain grammatical categories when they speak the Croatian standard language, or attempt to speak it. In this article we explore several morphological and morphosyntactic categories that present difficulty to some adult speakers of Croatian, as well as students that are in the process of acquiring it. The data was collected from guided written assignments of 269 children at the end of obligatory school (13–14 years), in the Osijek-Baranja County. The analysis shows that students have acquired selected morphological units of the Croatian standard language to various degrees. Some answers that are not considered standard can be interpreted as slips of pen, some as mistakes, perhaps partly caused by the very mode of examination; others are simply errors. However, some answers cannot be interpreted solely as errors, but as traces of linguistic changes.

Key words: Croatian language; standard language; L1 acquisition; morphology; morpho-syntax; errors.